

УДК 324

<http://orcid.org/0000-0002-9418-268X><http://doi.org/10.5281/zenodo.1294938>

Н. Г. Білоцерківська

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У даній статті досліджуються питання взаємозв'язку політичної участі та політичної соціалізації як складних феноменів сучасної політичної системи. Стверджується, що політична участь за сучасних процесів системних трансформацій українського суспільства набуває значущих характеристик демократизації соціуму. Проаналізовано основні напрямки теоретичних досліджень в західному та вітчизняному політологічному дискурсі та з'ясовано його основне проблемне поле: від теорії професійної політичної участі до концепцій учасницької (партисипаторної демократії). Висвітлено характерні особливості політичної участі, як сфери політичної діяльності та політичної поведінки індивіду. Встановлено, що політична участь є важливим фактором політичної соціалізації, що знаходиться в залежності від рівня політичної освіти суспільства.

Н. Г. Белоцерковская

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В данной статье исследуются вопросы взаимосвязи политического участия и политической социализации как сложных феноменов современной политической системы. Проанализированы основные направления теоретических исследований в западном и отечественном политологическом дискурсе и обозначено его основное проблемное поле. Освещены характерные особенности политического участия, как сферы политической деятельности и политического поведения индивида. Установлено, что политическое участие является важным фактором политической социализации, зависит от уровня политического образования общества.

Ключевые слова: политическое участие, политическая социализация, политическое образование, политическая деятельность, политический процесс, политическая система.

N. Bilotserkivska

THE POLITICAL PARTICIPATION AS THE FACTOR OF POLITICAL SOCIALIZATION: THEORETICAL ASPECT

This article explores the interrelationship of political participation and political socialization as complex phenomena of the modern political system. The main directions of theoretical research in Western and domestic political discourse are analyzed and its main problem field is indicated.

All researchers admit that political participation is one of the most democratic institutions, which ensures the realization of the main function of the political system - the identification, formation and expression of the interests of citizens, but the work of scientists

does not fully investigate the extremely important issue of determining political participation as the main factor of socialization.

The characteristic features of political participation as spheres of political activity and political behavior of the individual are highlighted. It is established that political participation is an important factor of political socialization, depends on the level of political education of society. Political education is a practice of systematic dissemination and knowledge of citizens about their rights, freedoms and mechanisms for their implementation, ways of solving problems of public life, political system and institutions of public administration, procedures for their functioning and ways of influencing them, which results in the competent citizen participation in public life.

Key words: *political participation, political socialization, political education, political activity, political process, political system.*

Постановка проблеми. Особливістю суспільно-політичного розвитку України на нинішньому етапі є відродження та творення власної державності, громадянського суспільства та демократичного устрою. Як вважають сучасні науковці, демократія може успішно виконувати свою соціальну роль лише тоді, коли вона перетворюється із суспільства спостерігачів на суспільство політичної участі.

Політичну участь за сучасних глобальних процесів інтеграції, формування нового світового порядку можна розглядати як одну з основних характеристик демократії, як засіб політичної соціалізації та політичного виховання, розв'язання конфліктів, боротьби з бюрократією і політичним відчуженням мас. У цьому контексті особливої актуальності та значимості набуває проблема осмислення місця та ролі політичної участі громадян України у системних трансформаціях українського суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Політична участь стала об'єктом досліджень політології, психології, соціології та інших наук. Найбільш повно теоретичне та методологічне підґрунтя політичної участі розроблене у працях зарубіжних вчених, що пояснюється сталою традицією масової участі населення у політичному процесі. У сучасній зарубіжній політичній науці розроблені і узагальнені способи і методи вивчення політичної участі, проаналізовано характер прояву політичної участі в різних соціально-політичних умовах. Серед них особливе місце займають праці Г. Алмонда, С. Верби, Р. Даля, Р. Кловарда, Р. Мілса, Л. Мілбрайта, Б. Барбера,

Д. Ціммермана, Дж. Нагеля, Н. Ная, Р. Патнама, К. Пейтмен, С. Ліпсета та інших.

В Україні проблема участі населення у процесах демократичного реформування перебуває на початковому етапі наукової розробки. Ця тема привертає все більше уваги українських науковців, і не лише політологів, а й соціологів, юристів, істориків, психологів. Серед них, зокрема, І. Бекешкіна, В. Васютинський, А. Горбачик, Е. Ключенко, О. Куценко, О. Полішкарлова, О. Резник, Н. Ротар, О. Чемшит.

Не дивлячись на значні наукові доробки вчених, необхідно констатувати, що вказана проблематика не є до кінця розглянутою і має подальші перспективи для дослідження. Пов'язано це в першу чергу з тим, що ні у зарубіжній, ні у вітчизняній науковій літературі не існує однозначного визначення поняття «політична участь». Усі дослідники визнають, що політична участь є одним з найбільш демократичних інститутів, який забезпечує реалізацію основної функції політичної системи – виявлення, формування і вираження інтересів громадян, але в роботах науковців не повно досліджується надзвичайно важливе питання щодо визначення політичної участі як основного фактору соціалізації. Політична участь виступає одним з критеріїв якісної специфіки політичної системи та характеризує наслідки взаємодії політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, національних традицій та типу політичної культури та політичної соціалізації.

Саме політична соціалізація виступає чинником засвоєння культурних цінностей, політичних орієнтацій, освоєння форм політичної поведінки, прийнятних для даного суспільства. В результаті процесу політичної соціалізації індивіди і групи долучаються до певної політичної культури, що, у свою чергу, сприяє забезпеченню і підтримці стабільності політичної системи.

Мета роботи – дослідити сутність та особливості політичної участі як важливої умови функціонування демократії та одного із основних факторів політичної соціалізації.

Виклад основного матеріалу. В науковій доктрині існують різні підходи до трактування терміна «політична участь» та чинників, що забезпечують її інституціональне конструювання та розкривають її глибинні соціальні витоки, як моделі соціальної дії індивіду.

Зокрема, американський соціолог Х. Макклоскі визначає політичну участь як добровільну діяльність, завдяки якій члени суспільства беруть участь у виборах правителів, і прямо чи опосередковано у формуванні державної політики [2, с. 289].

Американський дослідник Дж. Нагель, розглядає політичну участь як «дії, через які рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати діяльності». Тобто участю є реальні дії індивіда в політиці. У дослідженнях С. Верби, Н. Ная політична участь розглядається як «законні дії окремих громадян, спрямовані на те, щоб впливати на вибір урядового персоналу або його дії» [9, с. 20].

В. Климончук, досліджуючи проблематику політичної участі зазначає, що дане визначення необхідно розглядати у двох значеннях. У ширшому (неспецифічному) значенні політична участь – це будь-які дії, не пов'язані з професійною політичною діяльністю, за допомогою яких громадяни впливають або намагаються вплинути на політичну систему. В такому розумінні головними формами політичної участі розглядаються причетність громадян до формування представницьких органів державної влади шляхом голосування на виборах різного рівня, а також участь у референдумах.

У вузькому розумінні поняття політичної участі пов'язується з концепцією учасницької (партисипативної) демократії, головним ціннісним імперативом якої вважається залучення громадянина не лише до виборів представницьких органів влади, а й до підготовки та ухвалення політичних

рішень, їх упровадження в життя, контролю за діями посадових осіб тощо [7, с. 74].

Також в політичному дискурсі існує точка зору щодо ототожнення понять політична участь та політична діяльність. Зокрема, П. Шляхтун пов'язує сферу політичної участі громадян з непрофесійною політичною діяльністю, найпоширенішими формами якої є вибори та референдуми. Політичною діяльністю, на його думку, є загальне поняття, яке відображає всю багатоманітність дій людей у сфері політики як у персоналізованих, так і в інституціоналізованих формах. Категорія «політична участь», на думку вченого нерозривно пов'язана з поняттям політичної діяльності [10, с. 417].

Ще один український дослідник А. Колодій політичну діяльність визначає як специфічну форму активного ставлення людей до свого суспільного середовища, яка має на меті цілеспрямоване його регулювання та перетворення за допомогою фактора влади. Це комплекс дій як окремих осіб, так і великих груп людей і цілих народів, спрямований на здобуття та здійснення влади або впливу на неї [8, с. 14].

Ототожнення понять «політична участь» і «політична діяльність», на нашу думку, є недоречним, так як політична участь є лише складовою останньої. Політична участь і професійна політична діяльність відбуваються, насамперед, у свідомих формах. Однак обмежувати політичну участь і політичну діяльність лише рамками раціонально-політичних дій не варто, оскільки не кожна людина політично залучена до участі в управлінні політичними процесами в державі.

Отже політичну участь характеризують дії індивідів і груп, що вживаються для надання будь-якого впливу на політичний процес, на формулювання або прийняття певних політичних рішень. У цьому контексті політична участь є лише одним із проявів політичної активності особистості і не займає, як правило, домінуючого положення серед інших форм поведінки. До яких дослідники відносять її основні форми таких як участь у політичних зборах, акціях, ходах, поодинокі контакти з політичними діячами, участь у

виборах, членство у громадських організаціях, участь у політичних дискусіях чи інших формах вираження особистої думки [1, с. 21].

Стає очевидним, що для опису феномену політична участь невід'ємним є поняття політична соціалізація індивіда. У 1959 р. американський дослідник Герберт Хаймен звернув увагу на процес, у ході якого народжуються політичні переконання як результат навиків спільного проживання в суспільстві, використавши термін «політична соціалізація» у назві свого дослідження, присвяченому психології політичної поведінки. Вчений також зазначив, що політичні знання, вміння користуватися політичними свободами потрібні будь-якій людині, незалежно від її професійної належності, віку та статі, оскільки, живучи в суспільстві, вона неминуче повинна взаємодіяти з іншими людьми та державою. Стабільне функціонування політичної системи суспільства, збереження цілісності соціального організму припускає постійне відтворення й розвиток політичної культури суспільства, що здійснюється через засвоєння і прийняття людьми її норм, цінностей і моделей політичної поведінки. Даний процес отримав назву політичної соціалізації і в подальших наукових дослідженнях він набуває широкого теоретичного аналізу щодо його структурних елементів, етапів та тенденцій розвитку [6, с. 13].

У цілому слід погодитися з думкою багатьох вчених, що політична соціалізація є двоєдиним процесом: вона, з одного боку, фіксує засвоєння певних норм, цінностей, рольових очікувань та інших вимог політичної системи, з іншого – демонструє, як особистість вибірково освоює ці традиції і уявлення, закріплюючи їх в тих чи інших формах політичної поведінки і впливу на владу [3, с. 34].

Очевидно, що становлення демократичної інфраструктури політичної соціалізації потребує пошуку шляхів її формування та розробки, адаптованої, у тому числі й до українських реалій, наукової концепції політичної соціалізації, практичних можливостей її впровадження. Людина не народжується сформованим членом суспільства, тим більше політичною

особистістю, вона набуває цього статусу в результаті тривалої взаємодії з різними соціальними інститутами суспільства в тому числі й політичними [5, с. 125].

У політичній соціалізації індивіда важливу роль відіграє саме політична освіта і виховання. В 2014 році Інститутом громадянської освіти за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні була розроблена Концепція політичної освіти в Україні, в якій визначалися її концептуальні засади та основні завдання щодо підвищення громадянської компетентності молоді та побудови демократичного європейського суспільства.

Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв’язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті.

До структури політичної освіти були включені такі елементи, як

- Перш за все це заклади освіти (школи, професійні й вищі навчальні заклади), діяльність яких передбачає навчання й виховання майбутніх громадян (громадянську освіту).
- Різновидом політичної освіти є політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян і покликане надати їм необхідні знання про існуючі суспільні проблеми та способи їх розв’язання, вміння брати участь у такому розв’язанні й мотивувати до цього.
- Самостійною ланкою політичної освіти є навчання тих, хто здійснює професійне керування процесами суспільно-політичного життя – державних службовців та політиків, що виборюють право визначально впливати на розв’язання проблем громад і нації. У цьому разі йдеться про політичну просвіту й її різновид – політичне навчання.

- Зрештою, складовою політичної освіти є академічне навчання, здійснюване у вищих навчальних закладах і спрямоване на підготовку фахівців у галузі політичної науки та її викладання.

Як зазначає український дослідник Г. Васильєв, головне завданням політичної освіти – є не формувати прихильність до якоїсь політичної сили, а підвищувати громадянську, політичну компетентність і відповідальність особистості, культивувати фундаментальні цінності й принципи демократії, мотивувати до участі у розв’язанні суспільних проблем. Громадянське суспільство передбачає існування громадян, які дебатують проблеми, що їх хвилюють, дискутують з приводу способів їх подолання, критикують уряд і домагаються аби їхня думка була врахована при виробленні державної політики. Мета політичної освіти полягає у формуванні духу громади, шануванні суспільного порядку й певного його образу (*public spirit*) [4, с. 408].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, політична освіта є важливим засобом соціалізації особистості, її інтеграції в політичну систему, формування рис громадянськості, що передбачає засвоєння чинних норм політичного життя, політичних ідеалів та цінностей, способів політичної взаємодії.

Чим вищий рівень політичної освіти, тим більше уваги суспільство приділяє процесу політичної соціалізації, яка в свою чергу детермінує високий рівень залученості громадян до суспільно-політичних процесів. Адже люди з високим рівнем політичної свідомості беруть активну участь у політичному житті суспільства, забезпечуючи розвиток суспільних відносин. Політична участь та політична соціалізація взаємопов’язані. Політична соціалізація постає як сукупність процесів становлення політичної культури, свідомості та поведінки особистості, прояву політичної активності, залучення індивіда до цінностей, знань, рольових зразків, які дозволяють адаптуватися до політичного життя суспільства. Політична участь є змістовим компонентом політичної соціалізації особи. Аналіз наукових досліджень

свідчить про те, що політична участь та політична соціалізація розглядаються у контексті таких складних феноменів, як демократія, державотворення, прийняття політичних рішень, політичні впливи, політична культура, а відтак це актуалізує подальші теоретичні дослідження та наукові розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрук О.О. Політична участь, як чинник політичної мобілізації: теоретичний аспект / О.О. Безрук // Сучасне суспільство: політичні, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць/ Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків. – 2017. – Вип. 1 (13). – С. 16–24.
2. Брегеда А. Ю. Основи політології: навч. посіб. / А. Ю. Брегеда. – К.: Київський економічний університет, 2000. – 311 с.
3. Головатий М. Мистецтво політичної діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Головатий. – К. : МАУП, 2002. – 176 с.
4. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Волянська. та ін. ; [за ред. М.П. Требіна]. – Х. : Право, 2013. – 535 с.
5. Жадан І. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова. – К. : Тандем, 2004. – 125 с.
6. Жиро Т. Політологія / Т. Жиро; [пер. з польск.]. – Х.: Вид-во Гуманітарний Центр, 2006. – С. 428–131.
7. Климончук В. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи / В. Климончук // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4–5. – С. 72–80.
8. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільства. кн. друга: держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Марченко. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 321 с.
9. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: [монографія] / Н. Ротар. – Чернівці: Рута, 2007. – 472 с.
10. Шляхтун П.П. Політологія (Теорія та історія політичної науки): підр. для студ. вузів / П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2017